

A közpolitikai döntéshozatal érdekérvényesítési rendszere és a lobbitevékenység az Európai Unióban és Magyarországon

[illegible]

ellenkezőleg: a pártpolitikai-hazumi közdelem ültérsekedést tapasztaljuk, ami politikailag előformáltá teszi a közhatalmi döntéseket becsatormázódó érdektörvényeket. Az érdekes témaválasztása minden jelenségre reflektál. Érdeklődésének közérponjába a közpolitikai döntéshozatal érdektörvényesítési rendszerét helyezi az Európai Unió és Magyarország vonatkozásában, és különös figyelmet fordít a lobbitevékenységre, mint sajátos érdektörvényesítési magatartás.

II. Az érdekezés főbb célkitűzései

Az érdekezés célja, hogy bemutassa és értékelje az európai integrációs közösség érdektörvényesítési rendszerében az Egyesült Európai Ökormányzat lépése (1987) óta végrehajtott változásokat, valamint a hazai közpolitikai döntéshozatal érdektörvényesítési rendszerének az elmúlt két évtizedben tapasztalt alapvető átalakulását. Ehhez a társadalmi-gazdasági érdekcsoportok és a közhatalmi döntéshozók közti információ- és érdektörvényesítési csatornák egy olyan modelljét igyekszik felvázolni és alkalmazni, mely lehetőséget kínál a megszervezési szerkezetének és szerveződésekének értékelésére, és egyaránt alkalmazható a közösségi, illetve a hazai viszonyok tanulmányozására. Ennek kapcsán törekszik a lobbitevékenység értékelési keretének tisztázására. Felhívja a figyelmet arra, hogy ez utóbbi jelentősen túlmegy a lobbitevékenységek tevékenységén, hiszen a közpolitikai döntéshozatalban érintett cselekvők által széles körben alkalmazott sajátos érdektörvényesítési

módszerket és eszközöket foglal magában. A dolgozat áttekintést nyújt az integrációs közösség érdektörvényesítési rendszerének nemzetközi és hazai működéséről, valamint a hazai lobbitevékenység témakörében megjelent munkáiról. Újdonságát jelentő kísérletet tesz a magyar uniós érdektörvényesítési háttérnek, intézményi pozícióinak és teljesítményének értékelésére, továbbá az e téren tapasztalható legfontosabb problémák és kihívások feltárására. A hazai jelenségek elemzése kapcsán pedig kitér a lobbitevékenységről szóló 2006. évi XLIX. törvény eddigi tapasztalatainak és lehetséges közpolitikai hatásainak értelmezésére és értékelésére.

III. Az érdekezés felépítése

1. Az érdekezés első fejezete az érdekek és az érdektörvényesítési szerepét vizsgálja a politika elméletében és a közpolitikai döntéshozatalban. Vázlatos áttekintést nyújt a közjóról és a politikai érdekekről való gondolkodás politikai filozófiai és politikaelméleti hagyományairól, valamint meghatározza a közpolitikai döntéshozatalban a társadalmi-gazdasági érdekcsoportok és a közhatalmi döntéshozók közti információ- és érdektörvényesítési csatornák rendszerét, ami kijelöli a további vizsgálatok keretét. Ennek kapcsán kitér a lobbitevékenységre, és rögzíti annak a dolgozat által követett értelmezését.

2. A második fejezet az Európai Unió közösségi döntéshozatalának érdekvizonyait tárja fel. A vonatkozó nemzetközi és magyar nyelvű irodalom ismertetését követően a közösségi érdekérvényesítés érdekképviseleti (1951-1986) és lobbikorszakának (1987-) összevetésén keresztül bemutatja az uniós érdekérvényesítés „kettős párhuzamosságát”. Sorol ki a közösségi érdekérvényesítési rendszer ismertetésére és értékelésére. Bemutatja az önszabályozás előtérbe helyező uniós szabályozási modell, figyelemmel az Európai Alkotmányos Kézenlétyezéshez kötődő legújabb fejleményekre. Külön kiemeli a tagállami (nemzeti) érdektörvények szerepét a közösségi döntéshozatalban, valamint értékelési érdektörvények hátterét, intézményi pozíciót és teljesítményét, illetve feljegyzi az azokhoz kapcsolódó legfontosabb kihívásokat.

3. A harmadik fejezet a hazai viszonyokat tárgyalja. Röviden viszont tekint a társadalmi-gazdasági érdektörvények politikai szerepére a rendszerváltás előtt évtizedekben, valamint ezen időszak máig ható örökségére. Bemutatja a közpolitikai érdekérvényesítési rendszer aktuális állapotát és legfontosabb problémáit, továbbá a lobbitevékenység főbb kapcsolódásait, illetve tapasztalatait a parlament és a kormányzati döntéshozatal terén. Ehhez igénybe veszi a szerző által az országgyűlési képviselők körében végzett kérdőíves kutatás, valamint az azt kiegészítő személyes interjúk megállapításait. A lobbitevékenységről szóló 2006. évi XLIX. törvény kapcsán pedig fellelevení néhány olyan kérdést, melyek az elmúlt években urultak a lobbitevékenység körüli hazai közéleti és

politikatudományi diskurzust, és ezek révén újabb kontextusba helyezi a jogszabályt.

IV. Az értekezés módszertana

Az értekezés által felvetett kérdések gyakran a politikatudomány és más tudományterületek határán helyezkednek el, és több politikatudományi irányzathoz és áramlathoz kapcsolódnak. Az ezekre adott válaszok így számos elméleti megközelítésre reflektálnak, és történeti, szociológiai, összehasonlító és fogalomdemó kutatási módszereket, illetve kvantitatív, kvalitatív és komparatív eszközöket egyaránt alkalmaznak. Itt érdemes jelezni, hogy az értekezés témakörében, és különösen a lobbitevékenységgel összefüggésben végzett kutatások számára rendszerint fokozott nehézséget jelent a bizonytalan értelmezési környezet. Ezért a dolgozat kiemelt figyelmet fordít a fogalmi egyértelműség és pontosság követelményeire. Az értekezés természetesen kiemelt a vonatkozó nemzetközi és magyar nyelvű irodalom áttekintésére és legfontosabb eredményeinek ismertetésére. A hazai parlament lobbitevékenység kapcsán idézi az országgyűlési képviselők körében végzett kérdőíves kutatás tapasztalatait. A közösségi és a hazai szabályozási környezet feltárása során figyelembe veszi a jogtudomány, és különösen a jogpolitika értékelési szempontjait, ám anélkül, hogy a jogot tekintve a politikatudományi vizsgálatok kereténél. Felhasználja továbbá a szerzőnek a Magyar Országgyűlésben, a hazai államigazgatásban, valamint az Európai

Unió közösségi intézményében, így különösen az Európai Parlamentben szerzett személyes tapasztalatát, aminek során azonban mindenkor igyekszik a tudományosság keretein belül maradni. Ez utóbbi követelményt különösen fontosnak tartom, hiszen az értekezés témakörébe eső kutatásokat, azok tárgyának jellege nyomán, gyakran éri a tudományosság követelményeitől való elúvozás vádja. Ezért a jelen értekezés hangsúlyozottan nem a lobbitevékenységről szóló gyakorlati témátató.

V. Az értekezés háttere: a nemzetközi és a magyar nyelvű irodalom

A közösségi érdekvérvényesítéssel foglalkozó nemzetközi irodalom az elmúlt két évtizedben minden korábbnál gazdagabbá vált, így minden korábbnál figyelmesebb válogatást kíván. Az értekezés témászeretes kiindulási pontnak tekinti a közösségi működést bemutató ismert kézikönyveket. Széles körben merít egyéb, értékes adatokkal szolgáló tanulmányokból és kiadványokból, valamint felhasználja a közösségi intézmények által kibocsátott szabványokat. A dolgozat külön figyelmet fordít a magyar nyelvű munkákra. A hazai uniós szakirodalomnak mára kialakult és megszilárdult egy magja, melynek kötetei az értekezés szerzője is nagy haszonnal forgatja. A közösségi érdekvérvényesítés elméletére és gyakorlatára irányuló hazai kutatások köre szintén bővült. Ami pedig

a lobbitevékenységet illeti, azt *Timoránszky Péter* 1991-ben a *Magyar Közigazgatás* folyóiratban közzét, illetve öndíló kiadványként is napvilágot látott *A lobby* című tanulmánya vezette be a hazai politikatudományba. Számottevő érdeklődés e téren a kilencvenes évek végétől tapasztalható. Fordulópontot jelentett a 2002-ben megjelent *Lobbizéskönyv*, melyben a lobbitevékenység általános értelmezése, illetve a tengerentúli, a nyugat-európai, valamint a közép- és kelet-európai példák bemutatása mellett (ebb, a hazai tapasztalatokkal foglalkozó tanulmány is helyet kapott. Mindezek nyomán az elmúlt években számos publikáció és több konferencia érintette e témakört.

VI. Az értékezés főbb eredményei

1. fejezet

Értékek a politikatudományban és a közpolitikai döntéshozatalban

A közszféra és a magánzsférák közti kölcsönhatások a társadalmi-gazdasági értéktérkéveket közpolitikai alternatívákká, majd közhatalmi döntésekké alakító tevékenységek: a politikai rendszer és környezete, illetve a politikai rendszer alrendszerei közti *inputok* (bemenetek) és *outputok* (kimenetek) által valósulnak meg. Az értéktérkévek becslatonizását a közpolitikai döntéshozatal értékvényesítési rendszere a politikai pártok és az értékszerződészek közreműködésével biztosítja. Ez utóbbiak a döntéshozókra és azok környezetére irányuló értékvényesítési tevékenységet fejtenek ki. Ezek meggyitvfaulaisai: a nyomásgyakorlás, mely az adott értékszerződés (nyomásgyakorló csoport) rendelkezésére álló erőforrásokra támaszkodva és hivatkozva igyekszik kényeszeríteni a kívánt döntést a szociális párbeszéd vagy a nyomásgyakorlás egyéb formái keretében; a közvetlen demokrácia intézményeinek igénybe vétele; valamint a lobbitevékenység, mely a döntéshozók szelektív információközközésen alapuló meggyözésére és/vagy érdekeltté tételére törekszik.

II. fejezet

A közösségi döntéshozatal értékvényesítési rendszere az Európai Unióban

1. Az európai integrációs közösség értékvényesítési rendszere jelentős változásokon ment keresztül az ötvenes évektől napjainkig. Az Egyesüges Európai Okmány hatádyba lépését követően kibontakozott változások, a monetárisment deficit és a demokratikus deficit komoly kihívások elé állították a közösségi intézményeket. Ez egy kettős párhuzamosságot eredményezett, amit egyrészt a kiterjedt európai értékszervezetek és -hálózatok (eurocsoportok), illetve a kismértű, mozgékony értékszerződések, valamint a lobbitalmasadók és -ügynökségek; másrészt a nemzeti úti (a tagállami kormányzat meggyözése és az általán képviselt hivatásos tagállami álláspont befolyásolása) és a brüsszeli stratégia (a közösségi intézményekkel folytatott közvetlen párbeszéd) egyttértéése jellemmez.

2. A közpolitikai döntéshozatal értékvényesítési rendszerének az értékezés első fzfzfzfzfén változ modelje a közösségi döntések esetében is alkalmazható. Az európai pártok befolyása egyelőre igen korlátozott, azonban erősödik. A vezető európai értékszervezetek számára fontos fórumot jelent az európai szociális párbeszéd - amely azonban nem kimerülhetik, hanem beleolvad az uniós értékvényesítés plurális rendszerébe -, valamint a közösségi döntéshozókkal folytatott intézményes konzultáció. A szervezeti nyomásgyakorlás ez utóbbiakon kívül eső, útbékek között az európai

nyugvállalatokra is jellemző érdeklérvényesítési magatartás. A különös nyomásgyakorlás (sztrájk, demonstráció stb.) a közösségi intézmények és az európai polgárok közti távolgás miatt egyelőre szerény mértékben alkalmazott eljárás. A közvetlen demokrácia közösségi jogi eszközei terén a Lisszaboni Szerződés hatályba lépését követően lehetőség nyílt arra, hogy állampolgári kezdeményezés keretében legalább egymillió uniós polgár javaslatot terjesszen elő olyan ügyben, melyben a Szerződés végrehajtásához megítélésük szerint közösségi jogi aktus elfogadására van szükség. Végül a lobbitevékenység ma már nem csupán elfogadott, de meghatározó érdeklérvényesítési magatartás a közösségi döntéshozatalban, mely nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő viszonyban áll az egyéb információközvetítési és érdeklérvényesítési csatornákkal.

3. Az uniós érdeklérvényesítés gyakorlati magyban meghatározza annak szabályozási környezetét. A közösségi intézmények elsősorban az önszabályozáson alapuló megoldásokat támogatják, ám e tén az élmült hónapokban némi elmozdulás volt megfigyelhető. Az értekezés mindezek kapcsán megállapítja, hogy a lobbitevékenység szabályozása nemzeti keretek között sem oldható meg egyetlen törvény vagy egyéb jogszabály megalkotásával: azt tartósan csupán jogi normák együttese biztosíthatja, aminek legfontosabb elemei az érdeklélőkizűzésekre és az azok nyomán fellépő érdeklérvényesítési tevékenységre vonatkozó információk átláthatóvá és nyilvánossá tétele, valamint a kampányfinanszírozási szabályok, illetve tájéko-

a politikai pártok és szervezetek finanszírozási szabályainak rendelkezése. Hangsúlyozza továbbá, hogy mivel nem létezik egyetlen célvezető megoldás, a szabályozásnak mindig a helyi sajátosságok gondos mérlegelésén kell alapulnia, ezért a hazai viszonyok között sem lehet sikeres az amerikai vagy az uniós minta egy az egyben történő átvétele.

4. Az értekezés az uniós érdeklérvényesítés kapcsán kitér a magyar érdektörvények hátterére és pozícióira, valamint az azokhoz kapcsolódó főbb kihívásokra. A sikeres uniós tagság feltétele a közösségi együttműködés által kínál előnyökhöz való hozzáférés, illetve a hasznosításukhoz szükséges felelősségtörvényi felelősség. A magyar érdektörvények háttere és pozíciói érdemi lehetőséget kínálnak a más tagállamokkal, így mindenképp a közép- és kelet-európai országokkal való együttműködésben és koalícióépítésben, a közösségi alkufolyamatokban, illetve a támogatások esetében való kezdeményező részvételre. Ezért különösen ajánlatos, hogy a tapasztalatok szerint a közösségi döntéshozatal akadályait egyelőre nem tudjuk a szükséges mértékben leküzdeni, lehetőséget pedig a megfelelő mértékben kihasználni. Ennek legfontosabb okai: a közösségi intézményrendszer és döntéshozatali eljárások hiányos ismerete, az uniós érdeklérvényesítési kultúra dégenése, az európai érdekszervezetek és -hálózatok tevékenységére gyakorolt korlátozott befolyás, a brüsszeli magyarok közti kapcsolati háló kezdetlegessége és csekélyessége, valamint a körük és a hazai intézmények és érdekszervezetek közti kommunikáció hiánya. Ezért egyaránt

szükséges az uniós ügyek hazai intézményeinek fejlesztése, a hazai közpolitikai döntéshozatal érdekérvényesítési rendszerének megteremtése, a pluralitás érdekérvényesítési kultúra befogadása, a közösségi intézményi pozíciók további erősítése, az európai érdekszervezetek és-hálózatok tevékenységében való aktív részvétel, valamint a közösségi intézményekben és azok környezetében található magyarok informális hálózatainak, illetve a hazai intézményekkel és szervezetekkel fennmaradt kapcsolatuk megszervezése. A 2011. évi magyar ehöltség, illetve az annak kapcsán megnyilvánuló úgabb közpolitikai mozgásér e téren is egyedülálló lehetőségeket tartogat.

III. fejezet

A hazai közpolitikai döntéshozatal érdekérvényesítési rendszere

1. A hazai közpolitikai döntéshozatal érdekérvényesítési rendszerének az elmúlt két évtizedben tapasztalt alapvető átalakulása a rendszerváltás utáni magyar politika egyik különösen érdekös, önmagán túlmutató jelensége. A mezoszféra működésében továbbra is komoly zavarok és alapvető hiányosságok tapasztalhatók. A politikai pártok a pártpolitikai szempontok túlterjeszkedése ellenére, illetve jelentős részben éppen ennek nyomán képtelenek az információ- és érdeklámlásban rájuk bízható szerep betöltésére. A szociális párbeszéd intézményi kereteinek többszöri átalakítása, az egymást követő kormányok változó mértékű elkötelezettsége a rendezett tárgyalási feltételek biztosításában, illetve az érintett

érdekszervezetek legitimációs és reprezentatívái problémái számottevően genghettek az intézményes érdekérvényezést. Az aszimmetrikus demokrácia, a részvételi és az érdekérvényesítési kultúra hiányosságai, valamint a civil szféra viszonylagos fejletlensége akadályozza a hatékony szervezeti nyomásgyakorlást, a pártpolitikai-hatalmi küzdelem elsőbbsége pedig hátráltatja a különös nyomásgyakorlás (sztrájk, demonstráció, polgári engedetlenség stb.) kultúrájának befogadását, illetve eljárásainak alkalmazását. A közvetlen demokrácia alkotmányos intézményei szintén a pártpolitikai versengés befolyása alá kerülnek és kevésbé szolgálják a társadalmi-gazdasági érdekcsoportok és a közhatalmi döntéshozók közti érdemi párbeszédet. Mindezek nyomán a valódi közpolitikai kihívások gyakran háttérbe szorulnak a hatalmi küzdelem és a szimbolikus politizálás sokszor mesterségesen kreált és zsakutálta vezető problémáival szemben.

2. A magyar politikai rendszernek a kilencvenes években a mezoszféra gyengeségével és a hiányzó közép problémájával jellemzett állapotot tartósan bizonyult. Ezért joggal állítható, hogy a lobbielevevényesség számottevő mozgással rendelkező a hazai közpolitikai döntéshozatalban. Jelen van a közhatalmi döntések körében, azonban képtelen a megadó módon és mértékben beütemi funkcióját. Ez utóbbi felelezi a döntéshozási információkhoz való hozzáférést, valamint a döntések előkészítésében és azok formálásában való érdemi részvétel lehetőségének biztosítását. Előbbi nem csupán a vonatkozó

jogszabályok és az államigazgatási gyakorlat alakása, de az elektronikus kormányzat eszközei is segíthetik. Utóbbi esetben pedig a kormányzati szervek konzultációs kötelezettségének és felelősségének következetes érvényesítése, valamint a döntéshozatali eljárások hozzáférhetőségének jogi eszközökkel megerősített szavatolása hozhat elmozdulást. A politikai és más társadalmi alrendszerek közti egymásdy helyreállítása, valamint az érdekszerveződések és a közhatalmi döntéshozók közti érdemi párbeszéd megerősítése pedig ósztönözheti a nem politikailag motivált társadalmi (civil) önszerveződést, amit a maga eszközeivel a mindenkori kormányszatnak is - politikai megkülönböztetés nélkül - támogatnia kell. Mindezek egyúttal új közpolitikai témakörök és szempontok megjelölését eredményezhetik a közhatalmi döntéshozatalban.

3. A lobbitevékenység kedvező közpolitikai hatásaihoz szükséges feltételek biztosítása jelentős részben a jogalkotó feladata és felelőssége. Ennek felsmárése eredményezte a lobbitevékenységről szóló 2006. évi XLIX. törvény megalkotását. A lobbitorvény vélhetően valamelyest kedvező hatást gyakorol majd a közhatalmi döntéshozók és a lobbitevékenységet végző személyek közti kapcsolatokra, azonban két olyan problémát is felvet, melyek orvoslásra szorulnak. A törvény a megbízáson alapuló üzletszerzés követelményének rögzítésével kizárja a jogszabályi alkalmazási köréből a társadalmi érdekszerveződéeket. A lobbisákról és a lobbiszervezetekről vezetett nyilvántartások pedig egyelőre

korántsem tükrözik a lobbiszféra valódi szerkezetét és kiterjedését. Ennek egyik oka, hogy a tanácsadók és az ügynökségek egy része nem vállalja a nyilvántartásba vétellel járó újáktartásadási kötelezettséget, mivel ügyfeleik ellenzik az üzleti stratégiájukra utaló információk közzétételét a rendszeres beszámolóikban. Így az említett tanácsadók és ügynökségek kettős szorításba kerülnek: az egyik oldalon a jogszabályi követelményekkel, míg a másik oldalon az ügyfelek elvárásaival szembesülnek, aminek nyomán igyekeznek megtalálni azon eljárásokat, melyek nem ütköznek a törvényi előírásokba, de mentesítik őket ezen kötelezettség alól.

VII. További lehetséges kutatási irányok

Az érkezés körében tett megfigyelések számos további kutatási irányt és témakört jeleznek. Ezek köreiben bizonyán jelentős helyet kapnak majd a kiemelt közpolitikai területekre és döntésekre, valamint a vezető érdekszervezőknek tevékenységére irányuló részletes kutatások és esettanulmányok. A teljesség igénye nélkül, példakéző jelleggel említhető, hogy ilyen lehet a bírói hatalmi ágban felléhető egyes rokon jelenségek, nemzetközi tapasztalatainak feltárása és értékelése, valamint a hazai kapcsolódások mérlegelése. Az európai integrációs közrészeg vonatkozásaiban érdeklődésre tarthat számot a közösségi működés magját alkotó közpolitikai területeken megfigyelhető, illetve a vezető európai érdekszervezetek és -hálózatok által folytatott érdekvérvényesítési tevékenység tapasztalatainak feltárása, különös tekintettel a magyar érdektérvérvényesítéket érintő összefüggésekre. A hazai viszonyokra nézve pedig érdekes tanulságokkal szolgálhat a közhumani döntéshozatali és a mezoszférán további formálódásának, illetve a lobbitervényi sorssnak nyomon követése. Mindezek végső soron hozzájárulhatnak a közpolitikai érdekvérvényesítés intézményi vonatkozásokon túlmutató gyakorlatiainak feltáráshoz és értékeléséhez.

VIII. A szerző által az érkezés témakörében közölt publikációk

- 2002.
  - *Parlamentli lobbizás – a másik oldal. A képviselői döntéshozatal motívumai.* In: Lékó Zoltán (szerk.): Lobbizéskönyv, Budapest: Demokráciai Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2002. p.218-236
- 2003.
  - *Érdekek, érdekcsoportok és lobbizás az Európáai Unióban.* In: Közpolitika, 2003. 4. pp.43-60
  - *Érdekvérvényesítés a bírói hatalmi ágban: az antiaur curiae levelek.* In: Jogelméleti Szemle, 2003. 3. (letérít: <http://jstz.ajk.elte.hu>)
  - *Lobbizás és lobbiz szabályozás az Európáai Unióban.* In: Magyar Közlegetetés, 2003. 9. pp.521-529
  - *Lobbizás és politikakamandmány.* In: Közpolitika, 2003. 3. pp.3-17
- 2004.
  - *The interest representation and lobbying in the European Union and in Hungary.* In: Ágh Attila (szerk.): Post-Accession in East Central Europe: The Emergence of the EU 25. Budapest: Demokráciai Kutatások Magyar Központja, 2004. pp.223-241
- 2005.
  - *Lobbizás Magyarországon. A lobbizás fogalma és jelentése a rendszerváltás utáni magyar politikában.* In: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2004-ről. Budapest: Demokráciai Kutatások Magyar Központja, 2005. pp.333-348

- *Lobbying in Hungary. The term and practice of lobbying in Hungarian politics* (Budapest Papers) Budapest: „Égyütt Európáért” Kutatócsoport – Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Intézet, 2005.

2006

- *A magyarországi lobbitevényt jogpolitikai nézőpontról.* In: Jogelméleti Szemle, 2006. 3. (Internet: <http://jesz.ajk.elte.hu>)

2007

- *Érdekérvek, politikások és tisztviselők Magyarországon és az Európai Unióban.* In: Jenői György – Ráczné Horváth Ágnes – Zsibéné Dobó Marianne (szerk.): Központika. Politikások és tisztviselők a közpolitikai döntéshozatalban. Eger: Eszterházy Károly Főiskola, 2007. pp.78-88

- *Hungarian Interests in the EU Decision-making Arena.* In: Ágh Attila – Frensz Alexander (szerk.): *Overcoming the EU Crisis: EU Perspectives after the Eastern Enlargement.* Budapest: „Égyütt Európáért” Kutatócsoport, 2007. pp.211-240

- *Magyar érdekek - uniós döntések. Magyar érdekérvek és közérési döntéshozatalban.* In: Sándor Péter - Vass László - Tolnai Ágnes (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2006-ról. Kormányzat, közpolitika, közélet. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja, 2007. pp.850-871

- *Regionális érdekérvényesítés az Európai Unióban.* In: Kaiser Tamás - Ágh Attila - Kis Varga Judit (szerk.): *A régiók Magyarországi Hálójának és hálószerkezetének vizsgálata.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatáscsoport, 2007. pp.141-173